

WILLIAM BLAKE

ΟΙ ΓΑΜΟΙ ΤΟΥ ΟΥΡΑΝΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΟΛΑΣΗΣ

Ἡ ἔκδοση περιλαμβάνει
τὶς 27 χαλκογραφίες τοῦ πρωτοτύπου

Εἰσαγωγή - Μετάφραση - Σημειώσεις
ΧΑΡΗΣ ΒΛΑΒΙΑΝΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ

ΑΘΗΝΑ 2018

ΝΕΦΕΛΗ / ΠΟΙΗΣΗ

Τίτλος πρωτοτύπου: *The Marriage of Heaven and Hell*

Ἀνατύπωση, Δεκέμβριος 2018

Ἀναθεωρημένη ἔκδοση, Δεκέμβριος 2014

Μακέτα ἐξωφύλλου καὶ σχεδιασμός βιβλίου: Περικλῆς Δουβίτσας

Τυπογραφική διόρθωση: Ἄρετή Μπουκάλα

ISBN: 978-960-504-130-4

Γιὰ τὴν ἐλληνική ἔκδοση:

© Ἐκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ καὶ Χάρης Βλαβιανός

Ἀσκληπιοῦ 6, Ἀθήνα 106 80

τηλ.: 210 3639962 – fax: 210 3623093

e-mail: info@nnet.gr

www.nnet.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Είσαγωγή, σελ. 7

Οί Γάμοι τοῦ Οὐρανοῦ καί τῆς Κόλασης, σελ. 39

Σημειώσεις καί σχόλια, σελ. 93

Ἐπιλεγμένη βιβλιογραφία, σελ. 111

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

*Δέν υπάρχει τίποτα στον Blake πού νά τόν κάνει
νά φαίνεται ανώτερος. Αυτό τόν κάνει τρομακτικό.*

T.S. Eliot

I

Ο William Blake (1757-1827), ο δραματιστής ποιητής πού κάποτε χλευάστηκε ως παράφρων και σήμερα τιμάται ως μεγαλοφυΐα, συγκαταλέγεται ανάμεσα στους μείζονες ποιητές τῆς ἀγγλικῆς λογοτεχνίας. Κοινή εἶναι ἡ διαπίστωση τῶν μελετητῶν τῆς ποίησής του πώς τό ἀξιόλογο ἔργο του, δημιουργία καί ἀπεικόνιση ταυτόχρονα ἑνός πολύπλευρου μυθολογικοῦ συστήματος, συνιστᾷ ἕνα πρώτης τάξεως ἐπίτευγμα. Ἀντιμετωπίζοντας μέ τό ἀντισυμβατικό του βλέμμα θέματα τόσο ἱερά καί ἀπαραβίαστα ὅσο ἡ θρησκεία, ἡ ἠθική, ἡ τέχνη καί ἡ πολιτική, κοινωνικός ἐπαναστάτης καί «ἥρωας τῆς φαντασίας» μαζί, ὁ Blake ἀναγνωρίζεται ὡς ὁ αὐθεντικότερος καί ἐκλεκτότερος ἀπό τούς ρομαντικούς ποιητές καί, κατά μία ἔννοια, ὁ ἀγνότερος, ὁ πιό ἀσυμβίβαστος.

Γεννημένος στό Λονδίνο στίς 28 Νοεμβρίου 1757, ὁ Blake ἦταν τό τρίτο παιδί τοῦ ἐμπόρου James Blake καί τῆς γυναίκας του Catherine Hermitage.¹ Στό σχολεῖο δέν ἔμαθε πολλά· ἀπό μικρός ὅμως, ὅπως

1. Ὁ πατέρας τοῦ Blake ἐμπορευόταν ἐσώρουχα, κάλτσες καί γάντια. Ὅπως σημειώνει ὁ Peter Ackroyd στήν ἐξαιρετική βιογραφία τοῦ ποιητῆ (*Blake*, Λονδίνο 1996) –ἀπό τήν ὁποία καί ἀντλῶ ὅσα βιογραφικά στοιχεῖα περιέχονται σέ

ὁμολογοῦσε ὁ ἴδιος, βυθιζόταν σέ ἐκστατικά ὄραματα: συχνά ἔβλεπε τό πρόσωπο τοῦ Θεοῦ νά κρυφοκοιτάζει ἀπό τό παράθυρο τοῦ σπιτιοῦ του· ἄλλοτε ἓνα σμῆνος φωτεινῶν ἀγγέλων πάνω στά κλαδιά τῶν δέντρων.² Πολύ νωρίς, ἡ καλλιτεχνική του ιδιοσυγκρασία ἐκδηλώθηκε καί πρακτικά: μαθητευόμενος πλάι σ' ἓναν χαράκτη, τόν James Basire, ἀπό τά δεκατέσσερά του χρόνια, γρήγορα τόν ξεπέρασε σέ τέχνη καί ἐπιδεξιότητα, ἐξασφαλίζοντας παράλληλα τό μέσο βιοπορισμοῦ, τό ὅποιο θά τοῦ ἀπέφερε ἓνα μέτριο εἰσόδημα γιά ὅλη του τή ζωή.³ Ὅταν ἔκρινε πώς ὁ δάσκαλός του δέν εἶχε περισσότερα νά τοῦ προσφέρει, γράφτηκε, τό 1779, στή Βασιλική Ἀκαδημία, τῆς ὁποίας πρόεδρος τότε ἦταν ὁ γνωστός ζωγράφος Sir Joshua Reynolds, καί ταυτόχρονα ἄνοιξε τό δικό του ἐργαστήριο χαρρακτικῆς.⁴ Τά χρό-

αὐτή τήν εἰσαγωγή-, «ὅσοι ἐρευνητές ἔχουν ἐπισημάνει τίς ἐπαναλαμβανόμενες ἀναφορές τῶν στίχων τοῦ Blake σέ ἀργαλειούς, ἐνδύματα καί λεπτομέρειες τῆς ὑφαντικῆς τέχνης, πρέπει νά θυμοῦνται ὅτι μεγάλωσε ἀνάμεσα σέ νυχτικά, γάντια, γυναικεῖες καί ἀντρικές κάλτσες».

2. Τά πρώιμα ὄραματα τοῦ Blake δέν ἀποτελοῦν μιὰ ἀσυνήθιστη ἐμπειρία τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Πολλά παιδιά βλέπουν τέτοιες «εἰδητικές εἰκόνες», δηλαδή λεπτομερέστατες καί ἀκριβεῖς ὀπτικές εἰκόνες πού ἀναπαράγουν παρελθοῦσες ἐντυπώσεις. Ὅστόσο, ὅπως σημειώνει ὁ Ackroyd (στό ἴδιο, σ. 25), «αὐτό πού εἶναι ἀξιοσημεῖωτο εἶναι πώς ὁ Blake διατήρησε μιὰ κοινή παιδική ἱκανότητα ὡς τό τέλος τῆς ζωῆς του».

3. Βλ. Ackroyd, στό ἴδιο, σ. 33-43.

4. Οἱ σχέσεις τοῦ Blake μέ τόν Reynolds, δέν ἦταν ποτέ καλές, ὅπως φαίνεται στίς ἐπιστολές τοῦ ποιητῆ καί σέ ποικίλες ἀναφορές του στόν «δάσκαλο». Εἶναι χαρακτηριστικό τό σατιρικό τετράστιχο πού ἔγραψε ὁ Blake μετὰ τόν θάνατο τοῦ Reynolds: «Ὅταν ὁ Σέρ Τζόσουα Ρέυνολντς πέθανε / Ὀλάκερη ἡ Φύση ξέπεσε· / Ὁ Βασιλιάς ἔχυσε μαῦρο δάκρυ στῆς Βασίλισσας τ' αὐτή· / Καί οἱ πίνακές του ὅλοι ξεθώριασαν κι αὐτοί». Τό τετράστιχο ἀποτελεῖ μέρος τοῦ ποιήματος «Συμβουλή τῶν Παπῶν πού διαδέχθηκαν τήν ἐποχή τοῦ Ραφαήλ», τό ὅποιο ὁ Blake ἔγραψε στήν πρώτη σελίδα τοῦ βιβλίου τοῦ Reynolds *Works*, συνοδεύοντάς το μέ τό σχόλιο: «Αὐτός ὁ Ἄνθρωπος Προσελήφθη [στήν Ἀκαδημία] γιά νά Ὑποβιβάσει τήν Τέχνη». Βλ. Alexander Gilchrist, *The Life of William Blake*,

για εκείνα συνδέθηκε φιλικά με μερικούς ανερχόμενους καλλιτέχνες: τον James Barry, τον Thomas Stothard, τον John Flaxman και τον Henry Fuseli. Χάρη στις προσπάθειες του Flaxman, εξάλλου, ο Blake ανέλαβε πολλές παραγγελίες για χαρακτηριστικά και σχέδια, οι οποίες αποτέλεσαν και τή βασική πηγή του πενιχρού του εισοδήματος.⁵ Τό 1782, ο Blake παντρεύτηκε τήν Catherine Boucher (1762-1831), τήν αναλφάβητη κόρη ενός περιβολάρη· ο γάμος τους, μολονότι στεῖρος, αποδείχτηκε σταθερός και εὐτυχημένος.⁶

Τό 1783, ο Blake, μέ τή χρηματική ἐνίσχυση τοῦ Flaxman καί τοῦ αἰδεσιμότατου A.S. Mathew, κυκλοφόρησε τό πρῶτο του βιβλίο (μιά ἔκδοση ἐκτός ἐμπορίου), τά *Ποιητικά σχεδιάσματα* (*Poetical Sketches*), συλλογή νεανικῶν δοκιμῶν, ἡ ὁποία ὄχι μόνο προανήγγελλε τά πηγαῖα χαρίσματα τοῦ νεαροῦ ποιητῆ, ἀλλά καί ἀποκάλυπτε τίς ὀφειλές του στή μακρά ἐπίδραση τῶν αὐγουστιανῶν ποιητῶν⁷ (Pope, Addison, Swift καί Steele). Ἡ ἐπόμενη προσπάθειά του ἦταν περισσότερο τολμηρή. Δύσπιστος ἀπέναντι στοῦς ἐκδότες, ἀποφάσισε, τό 1789, νά ἀναλάβει ὁ ἑαυτοῦ τήν ἔκδοση τοῦ βιβλίου του *Τραγούδια τῆς ἀθωότητος* (*Songs of Innocence*), μέ εἰκονογράφηση πού

Pictor Ignotus, Λονδίνο 1863, σ. 95, 314, 531, καί David V. Erdman (ἐπιμ.), *The Poetry and Prose of William Blake*, Νέα Ὑόρκη 1970, σ. 255.

5. Ὁ Flaxman παρέμεινε πιστός φίλος καί ὁπαδός τοῦ Blake γιά πολλά χρόνια, παρόλο πού ἡ σχέση τους, λόγω τοῦ δύστροπου χαρακτήρα τοῦ Blake, ἦταν δύσκολη. Βλ. Geoffrey Keynes (ἐπιμ.), *The Letters of William Blake*, Ὁξφόρδη 1980, σ. 20, 45.

6. Γιά τή σχέση τοῦ Blake μέ τή γυναίκα του βλ. Ackroyd, ὁ.π., σ. 76-80, 243-244, 248, 312, 323-324. Βλ. ἐπίσης τό G.E. Bentley, Jr (ἐπιμ.), *Blake Records*, Ὁξφόρδη 1988, σ. 106, 517-518, 526, 548.

7. Ὁρος πού χαρακτηρίζει τήν ἀγγλική λογοτεχνία τῆς περιόδου τῆς Παλιονόρθωσης καί τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνα καί παραπέμπει στήν ἐποχή τοῦ αὐτοκράτορα Αὐγούστου (27 π.Χ.-14 μ.Χ.) καί εἰδικότερα στά κείμενα τῶν Λατίνων κλασικῶν (Ὁράτιος, Ὀβίδιος, Βιργίλιος) – κύρια πηγή ἐμπνευσης τῶν Ἀγγλῶν συγγραφέων τῆς ἐποχῆς.

Proverbs of Hell

The fox provides for himself, but God provides for the lion.
Think in the morning, Act in the noon, Eat in the evening,
Sleep in the night.

He who has suffered you to impose on him knows you.

As the plow follows words, so God rewards prayers.

The tigers of wrath are wiser than the horses of in-
Expect poison from the standing water. struction

You never know what is enough unless you know what is
more than enough.

Listen to the fools reproach! it is a kingly title!

The eyes of fire, the nostrils of air, the mouth of water,
the heard of earth.

The weak in courage is strong in cunning.

The apple tree never asks the beech how he shall grow,
nor the lion, the horse; how he shall take his prey.

The thankful receiver bears a plentiful harvest.

If others had not been foolish, we should be so.

The soul of sweet delight, can never be defiled,

When thou seest an Eagle, thou seest a portion of Ge-
nius, lift up thy head!

As the caterpillar chooses the fairest leaves to lay
her eggs on, so the priest lays his curse on
the fairest joys.

To create a little flower is the labour of ages.

Damn braces: Bless relaxes.

The best wine is the oldest, the best water the newest.

Prayers plow not, Praises reap not!

Joy laugh not! Sorrows weep not!

Παροιμίες τῆς Κόλασης

- Ἡ ἀλεπού προνοεῖ γιά τόν ἑαυτό της, ἀλλά ὁ Θεός προνοεῖ
γιά τό λιοντάρι.
Τό πρωί νά σκέφτεσαι. Τό μεσημέρι νά πράττεις. Τό βράδυ
νά τρῶς. Τή νύχτα νά κοιμᾶσαι.
Αὐτός πού ἄφησε νά τόν ἐξαπατήσεις, σέ γνωρίζει.
Ὅπως τό ἀλέτρι ὑπακούει στίς λέξεις, ἔτσι καί ὁ Θεός
ἀνταμείβει τίς προσευχές.
Οἱ τίγρεις τῆς ὀργῆς εἶναι σοφότερες ἀπό τά ἄλογα τῆς μάθησης.
Ἄπό τό στάσιμο νερό νά περιμένεις δηλητήριο.
Ποτέ δέν θά μάθεις τί εἶναι ἀρκετό ἂν δέν μάθεις τί εἶναι
περισσότερο ἀπό ἀρκετό.
Ν' ἀκοῦς τίς κατηγορίες τοῦ τρελοῦ. Εἶναι βασιλικός τίτλος!
Τά μάτια τῆς φωτιᾶς, τά ρουθούνια τοῦ ἀέρα, τό στόμα τοῦ
νεροῦ, τά γένια τῆς γῆς.
Ὁ ἄτολμος εἶναι τολμηρός στόν δόλο.
Ἡ μηλιά δέν ρωτᾶει ποτέ τήν ὀξιά πῶς νά μεγαλώσει· οὔτε
τό λιοντάρι τό ἄλογο πῶς νά πιάσει τή λεία του.
Ὁ εὐγνώμων ἀποδέκτης χαίρεται πλούσια σοδειά.
Ἄν ἄλλοι δέν ἦταν ἀνόητοι, θά ἔπρεπε νά ἴμασταν ἐμεῖς.
Ἡ ψυχὴ τῆς γλυκιᾶς ἡδονῆς ποτέ δέν μαιίνεται.
Ὅταν κοιτάζεις ἕναν Ἄετό, κοιτάζεις ἕνα μέρος τοῦ
Πνεύματος. Ὑψωσε τό βλέμμα σου!
Ὅπως ἡ κάμπια διαλέγει τά πιό ὁμορφα φύλλα γιά
ν' ἀποθέσει τ' αὐγά της, ἔτσι καί ὁ παπάς ἐξαπολύει τήν
κατάρρα του πάνω στίς πιό ὁμορφες χαρές.
Γιά νά γεννηθεῖ ἕνα ἀγριολούλουδο χρειάζεται τοκετός αἰώνων.
Ἡ κατάρρα δυναμώνει· ἡ εὐχὴ χαλαρώνει.
Τό καλύτερο κρασί εἶναι τό πιό παλιό, τό καλύτερο νερό
εἶναι τό πιό φρέσκο.
Οἱ προσευχές δέν ὀργώνουν! Οἱ ὕμνοι δέν θερίζουν!
Οἱ χαρές δέν γελοῦν! Οἱ θλίψεις δέν κλαῖνε!

The ancient Poets animated all sensible objects with Gods or Geniuses, calling them by the names and adorning them with the properties of woods, rivers, mountains, lakes, cities, nations, and whatever their enlarged & numerous senses could perceive. **¶**

And particularly they studied the genius of each city & country, placing it under its mental deity.

Till a system was formed, which some took advantage of & enslaved the vulgar by attempting to realize or abstract the mental deities from their objects: thus began Priesthood.

Choosing forms of worship from poetic tales.

And at length they pronounced that the Gods had ordered such things.

Thus men forgot, that All deities reside in the human breast.

Οἱ ἀρχαῖοι Ποιητές ἐποικοῦσαν ὅλα τὰ ὄρατά ἀντικείμενα μέ Θεούς ἢ Πνεύματα, δίνοντάς τους τὰ ὀνόματα καί κοσμώντας τους μέ τίς ιδιότητες τῶν δασῶν, τῶν ποταμῶν, τῶν βουνῶν, τῶν λιμνῶν, τῶν πόλεων, τῶν ἐθνῶν καί ὅ,τι ἄλλο μποροῦσαν οἱ ἀνεπτυγμένες καί πολλές αἰσθήσεις τους νά ἀντιληφθοῦν.

Καί ἰδιαίτερα μελέτησαν τό πνεῦμα κάθε πόλης καί χώρας, τοποθετώντας το κάτω ἀπό τή νοητή του θεότητα.

Ἦσπου σχηματίστηκε ἕνα σύστημα, πού μερικοί τό ἐκμεταλλεύτηκαν, καί σκλάβωσαν τόν κοινό ἄνθρωπο ἐπιχειρώντας νά ἐκποιήσουν ἢ νά ἀποσπάσουν τίς νοητές θεότητες ἀπό τὰ ἀντικείμενά τους, ἔτσι γεννήθηκε ὁ Κλῆρος.

Ἐπιλέγοντας μορφές λατρείας ἀπό ποιητικούς μύθους.

Καί κήρυξαν διά μακρῶν πώς οἱ Θεοί εἶχαν δώσει τέτοιες ἐντολές.

Ἐτσι οἱ ἄνθρωποι λησμόνησαν πώς Ὅλες οἱ θεότητες κατοικοῦν μέσα στό στήθος τους.

Μία αξιομνημόνευτη φαντασίωση: όπως σημειώνεται στην Είσαγωγή, αυτό τό απόσπασμα τῶν *Γάμων*, κι ὅλα ὅσα φέρουν τόν ἴδιο τίτλο, ἀποτελοῦν παρωδίες τῶν «*Ἀξιομνημόνευτων Σχέσεων*» τοῦ Swedenborg. Ὁ Bloom (ὅ.π., σ. 811) παρατηρεῖ πὼς σ' αὐτὴ τὴν πρώτη «*Ἀξιομνημόνευτη φαντασίωση*» ὁ Blake ἀπαντᾷ καὶ στὸν Milton, ὁ ὁποῖος φυσικά δέν θά μπορούσε ποτέ νά εἶναι «*γοητευμένος ἀπὸ τίς φλόγες τῆς Κόλασης*». Βλ. καὶ τόν *Ἀπολεσθέντα Παράδεισο* (Βιβλίο 11).

Μέ διαβρωτικές φλόγες: βλ. καὶ τόν πίνακα 14, ὅπου ὁ ποιητὴς τὴν πῶνει τό ἔργο του «*μέ διαβρωτικά, πού στήν Κόλαση εἶναι σωτήρια καὶ θαυματουργά*».

ΠΙΝΑΚΕΣ 7-10 (σ. 50-56)

Παροιμίες τῆς Κόλασης: ἡ μορφή αὐτῶν τῶν «*Παροιμιῶν*» μειεῖται τό ἔργο τοῦ Lavater *Aphorisms on Man* (*Ἀφορισμοί περὶ τοῦ Ἄνθρώπου*, 1788) τό ὁποῖο ὁ Blake εἶχε μελετήσῃ καὶ σχολιάσει. Ἀλλά ὁ Lavater, γνωστός Ἑλβετός ἠθικιστής καὶ φίλος τοῦ Henry Fuseli, ἀνῆκε στήν «*ἀντιποιητική*» σχολή τοῦ Swedenborg καὶ ἄρα ἡ σκέψη του ἦταν διαμετρικά ἀντίθετη ἀπὸ ἐκείνη τοῦ Blake. Γιά τὴ σχέση ἀνάμεσα στὸν Lavater καὶ τὸν Blake βλ. τὴ μελέτη τοῦ Damon, ὅ.π.

Ὁδήγησε τό κάρο [...] κόκαλα τῶν νεκρῶν: γιά μιὰ πρώτη μορφή τῆς «*Παροιμίας*» αὐτῆς βλ. τό ποίημα «*The Voice of the Ancient Bard*» («*Ἡ φωνὴ τοῦ ἀρχαίου βάρδου*»), στ. 9, ἀπὸ τὰ *Τραγούδια τῆς ἐμπειρίας:* «*Σκοντάφτουν ὅλη νύχτα πάνω στὰ κόκαλα τῶν νεκρῶν*». *Τό κομμένο σκουλήκι [...]* ἀλέτρι: στὰ *Notebook Poems and Fragments* (*Τετράδια ποιημάτων καὶ ἀποσπασμάτων*), πού προηγοῦνται τῶν *Γάμων*, καὶ συγκεκριμένα στό ποίημα «*The Fly*» («*Ἡ μύγα*»), ὁ Blake, σέ μιὰ στροφή, τὴν ὁποία ἐκ τῶν ὑστέρων εἶχε διαγράψει,

ἔγραφε: «*The cut worm / Forgives the plow / And dies in peace / And so do thou*». Οἱ πρῶτοι δύο στίχοι ἀποτελοῦν καί τήν ἕκτη «Παροιμία».

Ὁ ἡλίθιος δέν βλέπει τό ἴδιο δέντρο [...] σοφός: ἡ «Παροιμία», ἐλαφρῶς παραλλαγμένη, βρίσκεται σέ ἐπιστολή τοῦ Blake πρὸς τόν αἰδεσιμότατο Dr. Trusler, μέ ἡμερομηνία 23 Αὐγούστου 1799, ὅπου ὁ ποιητής γράφει: «Θά ἔπρεπε νά γνωρίζετε πῶς Ὅ,τι εἶναι Ὑψηλό παραμένει κατ' ἀνάγκην σκοτεινό γιά τούς Ἀδύναμους ἀνθρώπους. Αὐτό πού μπορεῖ νά εἶναι Σαφές γιά ἕναν Ἡλίθιο δέν εἶναι ἄξιο τῆς προσοχῆς μου. [...] Τό δέντρο πού σέ κάποιους φέρνει δάκρυα χαρᾶς, στά Μάτια ἄλλων δέν εἶναι παρά ἕνας Πράσινος ὄγκος πού στέκει ἐμπόδιο στόν δρόμο τους». (Βλ. καί Εἰσαγωγή, μέρος 2.)

Ἡ ψυχὴ τῆς γλυκιᾶς ἡδονῆς: ἡ «Παροιμία» αὐτή ἐπαναλαμβάνεται στά Ὁράματα τῶν θυγατέρων τοῦ Ἄλμπιον (πίνακας 1, στ. 9: «γιατί ἡ ψυχὴ τῆς γλυκιᾶς ἡδονῆς δέν μπορεῖ ποτέ νά χαθεῖ») καί στήν Ἀμερικὴ (πίνακας 8, στ. 14), αὐτολεξεῖ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 11 (σ. 58)

Ἔτσι οἱ ἀνθρώποι [...] στῆθος τους: στό ποίημα Ἱερουσαλήμ (πίνακας 71, στ. 15-17), ὁ Blake ἐπανέρχεται στό ἴδιο θέμα, παραλλάσσοντας ἐλαφρά τόν στίχο: «*Ποτάμια Βουνά Πόλεις Χωριά. / Εἶναι ὅλα Ἀνθρώπινα κι ὅταν μπαίνεις μέσα στό Στῆθος τους περπατᾶς / Στόν Οὐρανό καί τῆ Γῆ· ὅπως μέσα στό δικό σου Στῆθος κουβαλᾶς τόν Οὐρανό σου / Καί τῆ Γῆ σου*».